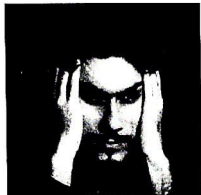

OPERA DAĞININ QOŞA ZİRVƏSİ

Üzeyir bəy Koroğlunu Bülbül üçün yazmışdı...

İlah Nəzərov

Hər bir xalqın professional musiqi həyatında elə əsərlər var ki, onlar xalqın mənəvi inkişafında müəyyən tarixi mərhələni əks etdirir. Şekspirin əsərləri ingilis ədəbiyyatında, Betxoven alman, Verdi italyanların musiqisində belə bir mövqə tutur. Bizim musiqi incilərimizin tacı, dünya musiqi xəzinəsinin parlaq nümunələrindən sayılan “Koroğlu” operasıdır.

Üzeyir Hacıbəylinin 30 illik zəhməti sayəsində ərsəyə gəlmiş “Koroğlu” - professional musiqimizin parlaq nümunəsidir. Tanınmış bəstəkarlarımızdan Q.Qarayev, C.Hacıyev, F.Əmirov, C.Cahangirov,

Ə.Bədəlbəyli, R.Mustafayev və başqaları, bu operanın məlahətli musiqisindən ilhamlanmış, bu əsərə sənətkarlıq mənbəyi kimi yanaşmış, onun özülündə yaradıcılıq məktəbi keçmişlər.

Qəhrəmanlıq kantataları, oratoriya və bir sıra əsərlər yaradan müəlliflər “Koroğlu” operasındakı zəngin motivlərə sənət zirvəsi kimi baxmışlar. “Koroğlu” operasının valehedici lirizmi T.Quliyevə, S.Rüstəmovaya, R.Hacıyevə və mahnı yaradıcılığı ilə məşğul olan digər ölməz bəstəkarlarımıza ilham verir.

Azərbaycan Opera sənətinin banisi Üzeyir bəy Hacıbəylinin “Koroğlu” operası o vaxt opera dramaturgiyasında epik opera olmaqla yenilik gətirmişdir. “Koroğlu” operasının yaranma dövründə sovet opera sənətində “Koroğlu” operasına bənzər başqa bir əsər ortaya çıxmamışdı. Bu opera Üzeyir bəy Hacıbəylinin yaradıcılığında və ümumiyyətlə Azərbaycan Opera sənəti tarixində yeni dövrün başlanğıcıydı.

“Koroğlu” operasından öncə Üzeyir Hacıbəyli özünün muğam operalarından fərqli olaraq, klassik opera janrı üçün labüd sayılan ariya, duet, ansambl, leytmotiv, reçitativ, böyük simfonik və xor səhnələri olan bir opera üzərində işləməyi qarşısına məqsəd qoymuşdu. Bəstəkar “Dəmirçi Gavə” operasını yazmaq fikrindəydi və hətta həmin operadan bezi xor partiyaları ariyalar belə bəstələnmişdi.

M. S. Ordubadi öz xatirələrində yazırdı:

“Məni opera teatrına dəvət etdilər və “Dəmirçi Gavə” pyesi əsasında bir opera librettosu yazmaq üçün mənə müqavilə bağladılar. Mən bu baredə Üzeyirə çox görüşürdüm. Üzeyir artıq bir çox ariyaları yazmışdı. Lakin böyük bəstəkarı “Dəmirçi Gavə” mövzusu təmin etmədi. O, elə bir opera yaratmaq istəyirdi ki, mövzusu xalqımızın varlığına qəhrəmanlıq ruhu aşılınsın. Odur ki, “Koroğlu” dastanına müraciət etdi. “Koroğlu” operasının librettosunu o zaman Tbilisidəki Azərbaycan teatrının aktyoru Heydər İsmayilov yazmışdır”.

“Koroğlu” operası bizim xalqın və onun musiqi özəmətinin, sənət dühasının parlaq və ölməz nümunəsidir. Bu opera Azərbaycan muğamı, aşıq ifaçılığı və el havalarının sintezindən, Üzeyir musiqisinin özülünü təşkil edən axtarıların bir sözlə bu dahinin sənət süzgecindən keçirilərək yarannmışdır.

Operanın musiqisi əsasən dörd muğamın kökü üstündə boy atır: “Cahargah”, “Şur”, “Bayatı Şiraz” və “Rast”; Operanın dördüncü pərdəsindəki şikəstə və Koroğlunun mahnısı aşıq sənətindən gəlmə gözəl nümunədir. Üzeyir Hacıbəyli musiqisinə sanki xalqın vüqarı, istedadı, onun heyəti, günü-güzəranı hopmuş kimidir. Daha doğrusu, bir xalq kimi bizim mənəvi varlığımız onun cövhəri bu operanın ruhunda öz ifadəsini tapır.

“Koroğlu” operasının birinci pərdəsində Nigarın ariyası və Nizaminin sözlərinə bəstələnmiş “Sənsiz” romansı müasir dövrümüzdə də öz mənasını itirməmiş, əksinə bizim hər birimizin tükenməz eşq və dinlədiyimiz musiqiyə çevrilmişdir. Xatırladığım musiqilərin ikisi də eyni pərdə, “şikəstəyi-fars” üstündə yazılmışdır. Nigarın ariyasında onun zahımlara, haqsızlığa nifrəti, pak məhəbbəti, həqiqi sevgini, dünyanın var-

dövlətindən üstün tutması, Rövşənə olan məhəbbətinə sonadək sadıq qalacağı təərrünnüm edilir.

Dahi Üzeyir bəylə Koroğlu obrazının ilk ifaçısı olmuş böyük Bülbül ilk görüşünü öz xatirələrində belə xatırlayır:

“Məni bu əvəzsiz sənətkarla Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev tanış etmişdi. Xalq Maarif Komissarlığı nəzdindəki İncəsənət İdarəsinin rəisi olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev “Əsli və Kərəm” operasında Kərəm rolunda çıxışının ikinci günü öz iş otağında məni Üzeyir bəyə təqdim elədi. Dedi:

- Bu bizim Bülbülümüzdür. Dünən Kərəm rolunda bülbül kimi cəh-cəh vurub tamaşaçıları heyran edən budur.

O zaman Üzeyir bəy musiqi şöbəsinin müdiri idi. Onun yaraşıqlı, cazibədar siması, iki tərəfə ayrılmış azca qıvrım saçları, sadə və mənalı baxışları məni valeh elədi.

Üzeyir bəy mənim bu heyranlığımı sanki duyaraq zarafatla söylədi:

- “Hə nədi, istəyirsən mən də səni tərifləyim?”

Üstündən neçə müddət keçdi. Üzeyir bəyin qələmindən çıxan əsərlərin qəhrəmanı oldum. İkimiz də sənətə aşıq idik və bu cəhət bizi ömürlük bağladı.

1932-ci ildə artıq xalqın sənət və coşğun yaradıcılıq ehtirası klassik musiqimizin yeni mərhələsinə səbəb oldu. Yeni musiqi təfəkkürü bəstəkarlar qarşısında yeni üfqlər açdı. Musiqi sənətimizdə artıq bir canlanma hiss olunurdu. Üzeyir bəylə yanaşı, Müslüm Maqomayev, Zülfüqar Hacıbəyov, Bakı və Leninqrad musiqi məktəblərinin yetirməsi olan Asef Zeynallı yeni əsərlər bəstələyirdilər. M. Maqomayev “Nərgiz”, Qliyer “Şahsənəm” operaları üzərində gərgin iş aparırdılar.

Üzeyir Hacıbəyli o zaman belə fikirləşirdi:

"Mən operanı yazacam, bununçün mənə Bülbül kimi az qala on tenor səs lazım olacaq". Nəhayət ki, 1932-ci ildə "Koroğlu" operasını yazmaq üçün Üzeyir Hacıbəyli ilə müqavilə imzalandı və bəstəkar opera üzərində daha məhsuldar işləməyə başladı. Bununla yanaşı, Üzeyirbəy paralel olaraq "Komsomolçu qız", "Mazut", "Zavod səni gözləyir" kimi yeni həyatı tərənnüm edən kiçik formalı əsərlər yazmağa da məcbur idi.

Bülbül öz xatirələrində yazır:

"1935-1936-cı illər idi, Üzeyirbəy mənə ilk dəfə olaraq Koroğlunun ariyalarını və Nigarın ariyasının başlanğıc formasını göstərdi. Koroğlunun ariyasının tonnalığı Üzeyir bəylə aramızda böyük düşüncə ayrılığına səbəb oldu. O, axırda mənimlə razılaşdı və üçüncü pərdədəki ariyanı öyrənməmə üçün notları mənə verdi.

1936-cı ildə isə bəstəkar bizə birinci pərdənin notlarını göstərdi. Bu zaman mənim yanında olan, mən tərəfdən dəvət almış musiqiçi Paxsalovla bir neçə ariya və səhnənin yerini dəyişməsinə Üzeyirbəydən rica etdik. Daha sonra birgə gəzintimiz zamanı Koroğlu obrazı haqda onunla öz düşüncələrimi bölüşdüm, aşıq havalardan xalq nağıllarından bəhs etdiyim zaman Üzeyirbəy güldü və özünə inamla dedi:

"Görəcəksən, elə opera yazacam ki, bütün operaları kölgədə qoyacaq."

1936-1937-ci illərdə artıq "Koroğlu" operasında dörd pərdənin klaviri artıq hazır idi, Bülbül öz hazırlığı ilə bərabər qeyri ifaçıları da hazırlamalı idi. Operanın ifaçılarından bəzilərinin adlarını çəkmək olar:

Həsən xan - M.T.Bağirov
İbrahim xan - B.Mustafayev
Nadir - Q.Zülalov və s.
Əhsən paşa - A.Zülalov
Həmzə bəy - Q.B.Hüseynov

1937-ci ildə "Koroğlu" operasının ilk tamaşasına baxış keçirildi. Bu hadisə Azərbaycan opera sənətinin haqqı bayramına çevrildi. Libretto M.S.Orudubiyyə məxsus idi.

Üzeyir Hacıbəyli öz xatirələrində belə yazır:

"Mən "Koroğlu" operası üzərində işlərkən qarşıma müasir musiqi mədəniyyəti nailiyyətlərindən istifadə edərək, formaca milli opera yaratmaq vəzifəsini qoymuş idim. Operanın məzmununa gəldikdə, əsərin librettosuna gəldikdə isə, bunun əsasını xalq daстанları təşkil edir. Belə bir vəzifəni yerinə yetirmək üçün bəstəkardan yalnız nəzəri hazırlıq deyil, həmçinin xalq yaradıcılığını dərinləndirən öyrənmək, incəsənət işçisindən isə xalqla onun başa düşəcəyi dildə danışmağa imkan verən üslubu mənimsəmək tələb olunurdu".

Bülbül xatirələrində qeyd edir:

"Mənim qəhrəmanım Koroğlu bu vaxtdək yaranmış opera qəhrəmanlarından çox fərqlidir. Hətta mən deyərdim ki, dünya Opera dramaturgiyasındakı məşhur obrazlardan Verdinin "Otello" operasındakı Otello, Çaykovskinin "Qaratoxmaq qadın" operasında Qerman, Bizenin "Karmen" operasındakı Karmen, Verdinin "Aida" operasındakı Radames və başqa bu kimi obrazlar Koroğlu obrazı kimi çox cəhətli, çox tərəfli deyildir".

Bülbülün bir vokalçı ustahı, artistizm bacarığı da bu rolda daha qabarıq, daha ifadəli şəkildə özünü biruzə verdi. Bülbülün ifasında Koroğlu tamaşaçının nəzərində həm mətin bir qəhrəman, həm də incə qəlbli bir aşıq kimi canlanırdı. Birinci keyfiyyət üçün operanın ilk pərdəsindəki üsyana çağırış səhnəsi, Çənlibəldəki "Mərd igidlər nəre çəksin davada" monoloqu seçiyəvidirsə, ikinci keyfiyyət üçün üçüncü

pərdədəki "Sevdim səni mən..." ariyası və dördüncü pərdədəki aşiq mahnısı daha xarakterikdir. Artist tamaşa boyu həm dramatik, həm də lirik səs çalarından ustalıqla istifadə edir. Koroğlu rolunda Bülbülün musiqi və səhnə materialını incələmək qabiliyyəti də özünü qabarıq göstərir. Bu da Bülbülün oyununda, ümumiyyətlə onun incəlikləri, mürekkəb nüanslara çox aludə olduğuna birt sübütdür. Məsələn, dördüncü pərdədə Qırtın sorasına gəldiyi səhnəni yada salmaq kifayətdir. Bülbülün adi danışıq ahəngindən tutmuş ən melodik boyalara, adi pıçıldan başlayaraq getdikcə artan və gurlaşan zəngülələrə, zəngin səs palitrasına malik olduğunu görmək və buna valeh olmamaq - demək olar ki, qeyrimümkündür.

Bülbülün anadan olmasının 100 illik yubileyində Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dedikləri son dərəcə əlamətdardır:

"Bülbül yaradıcılığının zirvəsini "Koroğlu" operasında ifa etdiyi Koroğlu rolu təşkil edir. Bu operanın yaranmasında Üzeyir Hacıbəylinin nə qədər böyük yaradıcılıq səyləri olmuşdursa, o qədər də Bülbülün varlığı və Bülbülün ifaçılıq sənəti kömək etmişdir. Üzeyir Hacıbəyli "Koroğlu" dastanını musiqiyə çevirdi, opera əsərini yaratdı. Bülbül isə Koroğlunu yaratdı. XXI əsrdə də Bülbülün yaradıcılığından, Bülbülün yaratdığı qəhrəman Koroğlunun qəhrəmanlıq nümunələrindən ilham alaraq müstəqil Azərbaycan dövlətini qurub yaradacağıq və irəli aparacağıq".

Bülbül Koroğlu obrazını 400 dəfə müxtəlif teatr salonlarında ifa etmişdir. Onun həmişəcavan səsi ona səhnədə oyundaş olan onlarla bir-birindən gözəl Nigarın qəlbini fəth edə bilməmiş, bitib-tükənməyən gücü ona xalqın uğrunda son nəfəsinə qədər mübarizə aparmağa yardımçı olmuşdur...

Məşhur opera müğənnimiz, Koroğlu obrazının ifaçısı SSRİ xalq artisti Lütfiyar İmanov öz xatirələrində belə yazırdı:

"Bülbül haqqında söz düşəndə qəlbimdən xoş bir gizilti keçir. Unudulmaz sənətkarın mənim üçün dərin mənə kəsb edən obrazı, şəxsiyyəti gözünümə öünə gəlir. Çünki böyük yaradıcılıq yolunda ilk uğurlu addımın bilevasitə onunla, ustadımın əvəzsiz istedadla canlandırdığı Koroğlu obrazı ilə bağlıdır. Mənim iştirakımla keçən tamaşanın axşamı ustad özü gəlib məni ürəkdən təbrik etdi və dedi:

"Lütfiyar, əzizim Koroğludan müğayət ol. Mən onun varlığını səhnədə göz bəbəyim kimi qorumuşam. Sənin səhnədə gələcək böyük uğurların da ilk növbədə Koroğlu obrazını necə ifa etməyindən çox asılı olacaqdır. Qəti əminəm ki, o, sənə nəaliyyətlər gətirəcək. "Bülbül sənədə mənim üçün örnək, məhək daşdır."

...Mən özüm də apardıqım araşdırmaların nəticəsində Bülbülün bir çox yazılarına rast gəldim. Hərəsi bir xatirə, bir xəzinədir. Bildiyimiz kimi

"Koroğlu" operasını Üzeyir bəy Hacıbəyli xüsusi olaraq Bülbül üçün yaratdı. Bülbül tamaşa qabağı xəstə olduğu vaxtlarda belə səhnəyə çıxmaqdan qorxmamış, əksinə böyük cəsarətlə onun tamaşanı xəstə halda necə ifa edəcəyindən ehtiyat edən insanlara inam və güc vermişdir. Bülbülü səsin ifa öncəsi səsinin yerində olmaması belə Bülbülü qorxutmurdu. O, psixoloji hazırlığın daha önəmli olduğunu düşünürdü... Koroğlu obrazı dünya opera repertuarının ən çətin rollarından biridir. Lakin bu obraz Bülbül ifasında bizlərə hardasa çox asan görünür. Mən deyərdim ki, Koroğlu Bülbülün əyninə biçilmiş libasa bənzəyir. Əslində onun ruhunun, qəlbini aynasıdır. İnanırsan ki, Bülbül - Koroğlu xalqın sevimli qəhrəmanı, öz səsi-nəfəsi ilə düşməni lərzəyə salan tamaşaçını yerindən oynadan bir igiddir. Bülbül gələcək nəsillərin də qoluna Koroğlu gücü, ürəyinə Koroğlu tərəri, qəlbinə Koroğlu məhəbbəti və Koroğlu sədaqəti aşlayan İlahm mənbəyi olaraq qalacaqdır.